

Əlyazması hüququnda

Elnarə Mikayıl qızı Abbasova

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ
PREDİKATİVLİK VƏ MODALLIQ
(Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları əsasında)

10.02.19 – Dil nəzəriyyəsi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2011

Dissertasiya AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri və tətbiqi dilçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Məsud Əhməd oğlu Mahmudov
filologiya elmləri doktoru, professor

Rəsmi opponentlər:

İsmayıl Oruc oğlu Məmmədov
filologiya elmləri doktoru, professor

Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov
filologiya elmləri doktoru, professor

Aparıcı müəssisə:

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Azərbaycan dilçiliyi kafedrası**

Müdafiə « 29 » noyabr 2011-ci il saat « ____ »-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nəzdində filologiya elmləri doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların (növbədən və limitdən kənar) müdafiəsini keçirən Dissertasiya Şurasının (D.01.141) iclasında olacaqdır.

Ünvan: Az.1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 31, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat « ____ » _____ 2011-ci ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya elmləri doktoru,
professor**

Q.İ.MƏŞƏDİYEV

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan dilçiliyində predikativliyin kompleks planda tədqiqi bu günə qədər öz həllini gözləyən aktual məsələlərdəndir. Predikativlik mürəkkəb problem olduğundan onun ayrı-ayrı tərəflərinin müxtəlifsystemli dillərin materialları üzrə təhlili və araşdırılması məqsədəuyğundur. Bu baxımdan Azərbaycan və ingilis dillərində predikativlik və modallığın müqayisəli şəkildə tədqiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sintaktik quruluşun predikativlik kəsb etməsi prosesində modallığın oynadığı rol, müxtəlifsystemli dillərdə modallıq kateqoriyasının ifadəsində prosodik, leksik, morfoloji və sintaktik üsulların iştirakı, modallıq kateqoriyasının struktur modellərində predikativ, kvazipredikativ mövqələrdə modallığın təzahür xüsusiyyətləri və s. kimi məsələlərin aydınlaşdırılması da böyük önəm daşıyır. Bu tədqiqat predikativliklə modallıq arasındakı əlaqələrdən irəli gələn bütün cəhətlərin üzə çıxarılmasına imkan yaradır.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqatın obyektı dildə istifadə edilən sintaktik konstruksiyalar, predikativlik əsasında formalaşan və cümlə xüsusiyyəti kəsb edən quruluşlardır. Tədqiqat üçün seçilən faktik nümunələr, əsasən, bədii ədəbiyyatdan götürülmüşdür. Bundan başqa, istər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilinin qədim dövrlərinə dair dil materiallarından da istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiyanın əsas məqsədi ingilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında predikativliklə modallığın əlaqəsini aydınlaşdırmaqdan ibarətdir. Bu vəzifənin həyata keçirilməsi məqsədilə aşağıdakı işlər yerinə yetirilmişdir:

- predikativlik və modallığın linqvistik statusunun müəyyənləşdirilməsi;
- Hind-Avropa dilçiliyində və türkologiyada, o cümlədən Azərbaycan dilçiliyində predikativliyin və modallığın qarşılıqlı əlaqələrinin şərhı, mübahisəli məqamların aydınlaşdırılması;
- söz birləşmələrində predikativlik məsələsinə baxış;
- sadə cümlədə predikativlik və modallıq məsələlərinin aydınlaşdırılması, bu məsələnin təktərkibli və cüttərkibli cümlələrin müxtəlif növləri üzrə öyrənilməsi;
- mürəkkəb cümlədə predikativlik və modallıq məsələsinin aydınlaşdırılması;
- kvazipredikativlik, yarım predikativlik məsələlərinin öyrənilməsi, sintaktik quruluşda belə nöqtələrin yaranma səbəblərinin müəyyən edilməsi;

- predikativlik və modallığın ifadə vasitələrinin aydınlaşdırılması;
- predikativlik və modallığın müxtəlif ifadə vasitələrinin işlənməsindən asılı olaraq zaman və şəxs əlamətlərinin gerçəkləşmə üsullarının öyrənilməsi;
- predikativlik və modallıq məsələlərinin iki dil materialı əsasında müqayisəsinin verilməsi, oxşar və fərqli cəhətlərin təyini;
- predikativlik əlaməti olan zamanın ingilis və Azərbaycan dilindəki formalarının işlənməsi və onların müqayisəsinin aparılması;
- modallığın ifadə vasitələrindən olan fel şəkillərinin ingilis və Azərbaycan dilləri əsasında müqayisəli təhlili;
- ingilis dilində istifadə olunan modal fellərin ifadə etdiyi modallıq mənalının Azərbaycan dilində ifadə yollarının təyini.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İlk dəfə olaraq Azərbaycan və ingilis dillərində predikativlik və modallıq hərtərəfli izah olunmuşdur. Bu kateqoriyalarla bağlı elmi ədəbiyyatda qeydə alınan polipredikativlik, kvazipredikativlik, yarım predikativlik və bu qəbildən olan digər anlayışların elmi şərhini verilmişdir. Həmin anlayışların ifadə etdiyi məzmun konkret nümunələr əsasında aydınlaşdırılmışdır. Predikativ konstruksiyaların cümlə növləri əsasında qruplaşdırılması istiqamətində aparılmış tədqiqat da işin elmi yeniliyi kimi özünü göstərir.

Tədqiqatın elmi və praktik əhəmiyyəti. Predikativliyin və modallığın qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi söz, söz birləşmələri, eləcə də tərkiblərlə predikativ quruluşlar arasındakı əsaslı fərqlərin aydınlaşdırılmasına zəmin yaratmış, ingilis və Azərbaycan dillərində predikativ quruluşlarının qarşılaşdırılması və müqayisəsi üçün yeni vasitələrin təyin edilməsinə imkan vermişdir. Bu işə ingilis dilindən Azərbaycan dilinə və əksinə tərcümələrin edilməsində mühüm praktik əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatın nəticələrindən müasir elmi-nəzəri, normativ qrammatikaların yaradılmasında, sintaktik semantika və predikativlik kateqoriyası ilə əlaqədar müxtəlif linqvistik universaliaların müəyyənlişdirilməsində istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti həm də ondan ibarətdir ki, əldə edilmiş nəticələrdən Azərbaycan və ingilis dillərində cümlənin, predikativliyin, modallığın, sintaktik quruluşların tədrisində istifadə oluna bilər. Dissertasiya işi predikativlik, modallıq, cümlə haqqında xüsusi seminar və mühazirələrin keçirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Bu dissertasiya ingilis və Azərbaycan dillərində tərcümə işinin nəzəri və praktik məsələləri, habelə müvafiq dillərin orfoqrafiya qaydalarının təkmilləşdirilməsində tətbiqini tapa bilər.

Tədqiqat mənbələri. Tədqiqat üçün istifadə olunan dil materialları ingilis və Azərbaycan dilində nəsr əsərlərindən, şeirlərdən, yazılı abidələrdən, həmçinin qəzet məqalələrindən seçilmişdir. İşdə Azərbaycan, ingilis ədəbiyyatı klassiklərinin, eləcə də müasir yazıçıların, şairlərin əsərlərindən götürülmüş nitq nümunələrindən istifadə edilmişdir. Müəyyən məsələlərin aydınlaşdırılması məqsədilə bəzi nümunələr ingilis və Azərbaycan dillərinin müqayisəli aspektdə öyrənilməsinə aid elmi tədqiqat işlərindən götürülmüşdür.

Tədqiqatın metod və üsulları. Dissertasiyada istifadə edilmiş əsas metod müqayisəli metoddur. Bəzi məsələlərin aydınlaşdırılması zamanı tutuşdurma və təsviri metodlardan, eləcə də distributiv təhlil üsulundan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri və tətbiqi dilçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin 10 elmi məqaləsində və elmi konfrans materiallarında öz ifadəsini tapmış, dissertasiyanın əsas müddəaları elmi konfranslarda, İnstitutun elmi seminarında müzakirə olunmuşdur.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın I fəslə «Predikativlik və modallığın linqvistik statusu» adlanır. I fəsil 3 paragrafdan ibarətdir. Birinci paragraf predikativlik və modallığın linqvistik şərhinə həsr olunmuşdur.

Predikativlik linqvistikada məntiqi-qrammatik hadisə hesab olunur və cümlənin müəyyənləşdirilməsində əsas meyarlardan biri kimi çıxış edir. Hər bir cümləyə predikativlik, yəni gerçəkliyə aidlik xüsusiyyəti xasdır. Predikativlik fikir bildirmə və formalaşdırma vasitəsi rolunda çıxış edir. Predikativlik zaman və şəxs vasitəsilə reallaşan feli və ya ismi formanın mübtədə ilə şəxs əlamətlərində birləşməsindən yaranır.

Cümlə üçün predikativ münasibəti (mübtədə ilə xəbərin münasibətini) xarakter əlamət hesab etmək olar. Bu münasibətin ifadəsində şəxs və kəmiyyətə görə uzlaşma da xüsusi rol oynayır.

Predikativ münasibət cümlədə cümlənin baş üzvləri – xəbərlə mübtədə arasında olur. Predikativliyə mübtədə ilə xəbər arasındakı münasibət kimi yanaşanlar ancaq cümlədəki cümlələri nəzərə almışlar.

Çünkü cütlərəkibli cümlədə mübtədə və xəbər ayrıca üzv şəklində öz əksini tapır. Halbuki dildə cütlərəkibli cümlələrlə yanaşı təkrəkəkibli cümlələr də mövcuddur ki, bunlarda baş üzv bir sözlə ifadə edilir.

Təkcə Azərbaycan dilində deyil, başqa dillərdə, o cümlədən ingilis dilində də adlar xəbər tərkibində, xəbər funksiyasında işlənir. Həmçinin dildə elə cümlə formaları vardır ki, onlarda dilin qrammatik normalarına görə cümlə üzvü kimi xəbər formalaşmasa da predikasiya öz yerini tutur. İsmi əmr cümlələri bu qəbildəndir. Məsələn, *İrəli!- Forward! Ahead! Sola! -Right! Atəş!- Fire! Geriyə!- Back!* və s. Belə cümlələr, əslində konsituasiyadan asılı cümlələrdir. Onlarda hökmün qısalığı vacib şərtidir.

Xəbərliyin cümlədə ifadəsini tapması üçün iki üsuldən istifadə olunur: 1) morfoloji (sintetik); 2) sintaktik (analitik).

Kvazipredikativlik zəif predikativlikdir. Cümlənin kvazipredikativ nöqtəsində hökm və ya hadisə haqqında informativlik var və bu informativlik məlumatın ötürülməsinə zəmin yaradır. Cümlə bu nöqtədə formalaşmır. Yaxud fikir daha əvvəl müəyyənləşdirilmiş və məlum olan informasiyanı əhatə etdiyindən, məqsəd isə məhz bu informasiyanı deyil, yeni olanı ötürmək olduğundan cümlədə kvazipredikativ nöqtə yaranır. K.Abdullayev tam predikativlikdən kvazipredikativliyə doğru inkişafı qeyd etmiş və göstərmişdir ki, «Müasir monopredikativ quruluş öz dərin qatında (tarixi keçmiş mərhələsində) bir neçə kvazipredikativ (zəif predikativ) nöqtəyə malik olmuş və daha sonra bu nöqtələrin bir quruluş boyu səpələnmiş variantından inkişafa başlamışdır».¹

Predikativlik cümləni formalaşdıran sintaktik kateqoriyadır. Predikativlik cümlənin məzmununu gerçəkliklə bağlamaqla onu ötürülən məlumat vahidinə çevirir. Predikativlik iki sintaktik kateqoriyanın – qrammatik zaman və şəkil vəhdətidir. Bəzən predikativliyə şəxs də aid edilir. Lakin bu, sözlər arasındakı sintaktik münasibətlərdən doğur və cümlənin təşkilinin başqa səviyyəsinə aiddir. Cütlərəkibli cümlələrdə predikativliyin daşıyıcısı xəbər, təktərəkiblidə isə baş üzvdür. Predikativlik subyektiv modallıqdan fərqlənir. Subyektiv modallıq nəql edənən nəql olunana münasibətidir.²

Predikasiya predikatların köməyi ilə ifadə olunur. Predikatları onların quruluşlarına (sadə, mürəkkəb) və morfoloji xüsusiyyətlərinə görə (verbal və nominal) təsnif edirlər. Nominal predikatlar Azərbaycan dilində

---

¹ Abdullayev K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. – Bakı: Maarif, 1998, s.11

² Предикативность// www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/008/092/369.htm

ismin xəbərlik kateqoriyasına uyğun gəlir. İngilis dilində bu forma «to be» felii ilə adların əlaqələnməsi üzrə formalaşır. *Sən həkimsən. Mən müəlliməm. O, dərzidir.* Bu cümlələr ismi xəbərlər əsasında formalaşmışdır. Predikasiyanın qrammatik ifadə vasitəsi şəxs şəkilçiləridir. İngilis dilində oxşar predikasiya vasitəsi kimi «to be» felinin müxtəlif şəxs formalarından istifadə olunur. *You are a doctor. I am a teacher.* İki dildə predikasiya vasitələrinin və predikativliyin oxşar cəhətləri özünü göstərir. Bununla belə, predikativlik kateqoriyası, predikasiya, predikasiyanın ifadə vasitələri arasında həm oxşar, həm də fərqli cəhətlər əskara çıxır.

Modallıq müxtəlif vasitələrlə leksik və qrammatik yolla ifadə olunur. Leksik üsulla modallığın ifadəsi zamanı modal sözlərdən istifadə edilir. Qrammatik yolla modallığın ifadəsi isə felin şəkillərinin köməyi ilə yaranır. Modallığın morfoloji ifadə vasitələri felin şəkillərində istifadə olunan qrammatik vasitələri əhatə edir.

Şəkil kateqoriyası predikasiyanın nüvəsini təşkil edir. «Şəkil kateqoriyası müxtəlif modallıqların dildə sistem şəklində ifadəsinə xidmət edir. Şəkil kateqoriyasının dildəki funksiyası danışanın nöqtəyi-nəzərindən müəyyən hərəkətin, hadisənin gerçəkliyə münasibətini bildirməkdir. Bu kateqoriya modallığın qrammatik-morfoloji yolla ifadə üsulu olmaqla, onun digər ifadə üsullarına qarşı durur, funksional-semantik mərkəz rolunu oynayır və onlardan dildəki mövqeyinə görə əsaslı surətdə fərqlənir».³

Modallıq dil sisteminin müxtəlif səviyyələrində özünü göstərir. Fonetik səviyyədə intonasiya və prosodika, leksik səviyyədə xüsusi söz qrupları(modal sözlər), morfoloji səviyyədə forma, zaman, şəxs, sintaktik səviyyədə cümlənin konstruksiyası, söz sırası, təkrarlar modallığın üzə çıxarılması və qiymətləndirilməsində əsas vasitələrdir. Göstərilən səviyyələrdə istifadə olunan vasitələr bir ümumi kateqoriyada birləşdirilir. Belə ümumi kateqoriyanın bütün vasitələrinin yerinə yetirdiyi funksiyalar cümlədə reallaşır. Bu isə sintaktik səviyyənin həlledici rolunu göstərir. F.Ağayeva modallığın ifadə vasitələrinə qeyd olunan aspektdən yanaşır və onları üç qrupa ayırır: 1) konstruktiv-sintaktik, 2)morfoloji-sintaktik, 3)intonasion-sintaktik ifadə vasitələri.⁴

Modallığın iki forması - obyektiv və subyektiv modallıq fərqləndirilir. Obyektiv modallıq ifadə edilən fikrin gerçəkliklə bağlılığı,

---

³ Budaqova Z.İ. Məmmədov İ.T. Felin şəkilləri// Müasir Azərbaycan dili IIIh. –Bakı: Elm, 1980, s.307

⁴ Ağayeva F. Modallıq sintaktik-semantik əlamət kimi//Türk dillərinin quruluşu və tarixi.- Bakı: ADU nəşri, 1983, s.45

subyektiv modallıq isə danışanın ifadə olunan fikrə münasibəti kimi qəbul edilir.

Birinci fəslin ikinci paragrafı «Hind-Avropa dilçiliyində predikativlik və modallığın tədqiqi məsələləri» adlanır. Bu fəsildə ingilis dilində predikativlik anlayışı, onunla bağlı məsələlərin müxtəlif aspektləri haqqında elmi-nəzəri fikirlər yer alır. Burada cümlənin mütləq cümləqibli olması əsas götürülür, predikativliyin məntiqdə predikat və subyektivin, qrammatikada isə mübtədə ilə xəbərin münasibətində ifadəsini tapması qeyd edilir. Təqiqatların digər bir hissəsində isə predikativliyə daha geniş mənada baxılır. Predikativlik ancaq mübtədə ilə xəbər arasındakı münasibət hesab edilmir, ona cümlənin məzmununun gerçəkliyə aid olmasını göstərən bir qrammatik kateqoriya kimi baxılır.

Müxtəlif sistemli dillərdə modallıq məsələsinə dair tədqiqatçıların fikirlərinin ətraflı xülasəsi F. Cahangirovun “İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi (müqayisəli tipoloji tədqiqat)” adlı monoqrafiyasında verilmişdir.⁵

Birinci fəslin üçüncü paragraf «Türkologiyada predikativlik və modallığın tədqiqi məsələləri» adlanır.

Predikativlik və modallıq məsələlərinə türkologiyada da tez-tez müraciət olunmuş, həmin məsələlərə müxtəlif türk dilləri, eləcə də ümumtürkoloji aspektdə bu və ya digər səpkidə baxılmışdır.

Azərbaycan dilçilərindən Y. Seyidov cümlə nəzəriyyəsi ilə əlaqədar bəzi məsələlərdən, o cümlədən predikativlikdən bəhs etmişdir.⁶

N. Məmmədov və A. Axundov predikativliyi cümləyə xas olan cəhətlərdən biri kimi ayırmış və predikativlik üçün zaman şəkilçilərinin, şəxs sonluqlarının, modallığın və s. mühüm rolunun olduğunu qeyd etmiş, predikativliyin nitq prosesində yarandığını söyləmişlər.⁷

Dissetasiyanın II fəslində «Müxtəlif sistemli dillərdə predikativlik və modallığın struktur təhlili» adlanır. Bu fəslin 1-ci paragrafında söz birləşmələrində predikativlik və modallıq xüsusiyyətləri müəyyənləşdirilmiş, predikativ birləşmələrlə söz birləşmələri arasındakı fərqlər aydınlıq gətirilmişdir. Predikativ birləşmələr feli söz birləşmələrindən

---

⁵ Cahangirov F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi (müqayisəli tipoloji tədqiqat). – Bakı: Elm, 2005, s.7-77

⁶ Seyidov Y. Cümlə/Müasir Azərbaycan dili (sintaksis). II kitab. Bakı: Azərtədrisnəşr, 1962, s. 33-35

⁷ Məmmədov N., Axundov A. Dilçiliyə giriş, Bakı: Maarif, 1980, s.219.

fərqlənir. Feli birləşmələrdə əsas aparıcı söz fellər olduğu halda, predikativ birləşmələrin xəbəri həm fel və həm də ad ola bilər.

II fəslin 2-ci paraqrafında sadə cümlədə predikativlik və modallıq məsələsindən bəhs edilir. Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilis dilində də sadə cümlələr (simple sentences) təktərkibli (one-member) və cüttərkibli (two-members) olur. Məsələn, *She is a student. Burds fly. Winter!*

Təktərkibli cümlələrin özünü iki qrupa bölmək olar: 1) mübtədə qütbü əsasında formalaşanlar; 2) xəbər qütbü əsasında formalaşanlar. Hansı üzv əsasında formalaşmadan asılı olmayaraq bu cümlələrə də predikativlik xasdır.

Təktərkibli cümlələrdə ayrıca mübtədə və xəbər yoxdur. Predikativlik bir qrup təktərkibli cümlələrdə subyektlə predikatın birləşməsində, yəni təktərkibli cümlənin baş üzvünü təşkil edən sözdə, mübtədədə, yaxud xəbərdə öz ifadəsini tapır. Ümumi şəxslə, qeyri-müəyyən şəxslə və şəxssiz cümlələrdə cüttərkibli cümlələrdə olduğu kimi, predikativliyin ifadəsinə zaman, şəxs və şəkil əlamətləri xidmət edir.

Cüttərkibli cümlələrdə predikativlik morfoloji kateqoriyalar (şəxs, zaman və şəkil) əsasında ifadə olunur. Təktərkibli cümlələrdə baş üzvlərdən biri iştirak etdiyindən, o biri üzv isə olmadığından olmayan üzv nə mətn, nə situasiya, nə də sualla müəyyənləşir.

Müxtəlif sistemli dillərdə həm təktərkibli, həm də cüttərkibli cümlələr, eləcə də söz-cümlə və adlıq cümlələr vardır. İngilis dilindəki «Yes», «No», «Please!», «Forward!», «Silence!», «Off with you!», «No talking!», «Cohn!», «Ann!», «Alas!», «Half a cup, please!», «Rain!», «One more penny, please!», «To your good health», «Hey!», «Hi!», «Here!» «All hands on desk!», «No smoking!», «Waiter, two coffees!», «Good luck to you!» tipli birləşmələrin və ayrıca sözlərin hər biri cümlədir. Predikativlik həmin cümlələrdə müxtəlif vasitələrlə – intonasiya, konsituasiya, kontekstin köməyi ilə formalaşır. Predikativliyin əsas əlamətlərindən olan şəxs, zaman və modallığın aşkara çıxarılmasında da eyni vasitələrdən istifadə olunur.

Modallığın morfoloji ifadə vasitələri felin şəkillərində istifadə olunan qrammatik vasitələri əhatə edir. Şəkil kateqoriyası predikasiyanın nüvəsini təşkil edir. İngilis dilində felin altı şəkli vardır: 1) xəbər şəkli – Indicative Mood; 2) əmr şəkli - Imperative Mood; 3) I lazım şəkli – Subjunctive I; 4) II lazım şəkli - Subjunctive II; 5) güman şəkli – Suppositional Mood; 6) şərt şəkli – Conditional Mood. Qeyd olunan şəkillər bu və ya digər hadisəni müxtəlif şəkildə təqdim edir və modallıqla bağlı məsələlərin həllinə yardım göstərir.

Fel şəkilləri ilə ifadə edilən modallıq növlərindən biri «təsdiqetmə modallığı» (nəqletmə, iqraretmə modallığı), «indikativ modallıq» adlanır. İndikativ modallığı həm sintaksis, həm də morfologiya öyrənir.

İndikativ modallıq felin şəxsi formaları ilə bağlıdır. O, felin şəxsi formaları içərisində zaman və şəxsi bildirən vasitələrin köməyi ilə formalaşır. Hər üç dildə – Azərbaycan, ingilis və türk dillərində bunlar predikativliyin göstəriciləri rolunda çıxış edir.

Müxtəlif sistemli dillərdə və qohum dillərdə indikativ modallıqda oxşar və fərqli cəhətlər özünü göstərir. Bu da zaman formaları və onların ifadə vasitələri ilə bağlı meydana çıxır.

Azərbaycan və türk dilində indikativ modallığın xüsusiyyətləri əsasən eynidir. Lakin burada da fərqlər vardır. Bu fərqlər zaman formalarının müxtəlifliyindən irəli gəlir. Türk dilində zamanın dörd növünün olması da bu məsələdə öz rolunu oynayır.

İngilis dilində gələcək zamanın müxtəlif formaları vardır. Bu dildə gələcək zamanın qeyri-müəyyən forması statik fellərlə işləndikdə hərəkətə heç bir modallıq vermir. *Everybody will be at the meeting.* Əgər ingilis dilində *Shall* modal feli cümlədə vəd, təhdid, əmr və xəbərdarlıq mənası yaradırsa, *will* modal feli arzu, razılaşma, niyyət, qətiyyət kimi mənalara əmələ gətirir. Bu baxımdan ingilis dilində qeyri-müəyyən zamanda modallıq Azərbaycan və türk dillərində olduğundan fərqlənir. *You shall pay for it. – Sən buna görə cavab verəcəksən. All right I will come.- Yaxşı, mən gələərəm/gələsiyəm.* Göründüyü kimi tərcümədə verilmiş variantlarda Azərbaycan dilində xəbər şəklinin gələcək zaman formasından istifadə olunmur. Bu indikativ modallıq ingilis dili, Azərbaycan dili, həmçinin türk dilinin fərqli cəhətini ifadə edir.

İndikativ modallıq hətta türk və Azərbaycan dilləri arasında da fərqli formada üzə çıxır. Bunun səbəbi türk dilində geniş zamanın müxtəlif zamanları bildirməyə qabil olmasıdır. Bu formaların Azərbaycan dilinin qeyri-qəti gələcək zamanı ilə yaxınlığı vardır.

Dissertasiyanın üçüncü fəslə «Azərbaycan və ingilis dillərində predikativlik və modallığın ifadə vasitələri» adlanır. Fəslin birinci paragrafı müxtəlif dillərdə predikativliyin təkamülü və modallığın xüsusiyyətlərinə, ikinci paragrafı predikativliyin ifadə vasitələrinə, üçüncü paragrafı isə İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın leksik və qrammatik ifadə vasitələrinə həsr edilmişdir.

Dildə predikativlik və modallıq sadə və mürəkkəb cümlələr vasitəsilə öz ifadəsini tapır. Sadə cümlə monopredikativ struktur-semantik quruluşdur. Mürəkkəb cümlə belə monopredikativ struktur-semantik

quruluşların birləşməsi nəticəsində yaranır və beləliklə, mürəkkəb cümlədə bir deyil, birdən artıq predikativ mərkəz, predikasiya qütbləri olur. Bu cəhət yalnız mürəkkəb cümlədə deyil, sadə cümlələrdə də müəyyən səviyyədə özünü göstərir. İstər dilin daha qədim dövrlərinə aid nümunələrdə, istərsə də müasir dildən götürülmüş misallarda predikativlik mərkəzlərinin birdən çox olması halları müşahidə olunur.

Qeyd edilən predikativlik mərkəzləri həm bir-biri ilə müqayisədə, həm də onların hər birinə aid modallıqla seçilir. Nəticədə dilçilikdə predikativliyin müxtəlif növlərini bildirən anlayışlar qəbul edilmişdir. Kvazipredikativlik, yarım predikativlik, polipredikativlik, təkrar predikativlik belə anlayışlar sırasına daxildir.

Kvazipredikativlik iş, hal, hərəkətin eyni subyektə aidliyini bildirir. Cümlənin əsas predikativ nöqtəsindəki xəbərlə yanaşı, kvazipredikativ nöqtədə duran söz (həmin söz cümlə üzvü kimi xəbər olmur) eyni subyektə aid bitmiş fikri ifadə edir.

Elmi ədəbiyyatda istifadə olunan «yarım predikativlik» anlayışı «kvazipredikativlik» anlayışı ilə eyni mənada istifadə olunur. Yarım predikativ əlaqə yalnız cümlənin bu və ya digər üzvünü formalaşdırmır. Bu əlaqə həmin ikinci dərəcəli üzvü həm sintaktik funksiyasına, həm də də mənasına görə daha avtonom və müstəqil edir. Yarım predikativ əlaqə predikativ münasibətə transformasiya oluna bilən tabelilikdir. Yarım predikativlik əlaqə hesabına cümləyə daxil edilən ikinci dərəcəli üzv tez-tez predikativ vahidə transformasiya olunur.

Ayrı-ayrı dillərin tarixi göstərir ki, ifadəlilik resursu (mənbəyi) zaman keçdikcə yeni materiallar hesabına zənginləşə bilər. Mənaca yaxın sözlər, paralel forma və qrammatik dubletlər əmələ gəlir. Məsələn, Azərbaycan dilində hərəkətin zamanı zərflə (*Mən axşam gələcəyəm*), feli tərkiblə (*axşam olanda gələcəyəm*), budaq cümlə ilə (*axşam oldumu, gələcəyəm*) ifadə oluna bilər. Bu cümlələrdə kursivlə verilmiş söz, tərkib və budaq cümlə eyni hadisənin həmcins ifadə formasıdır.

Kvazipredikativ nöqtələri olan genişlənmiş cümlədəki tərkibi predikativ vahidə transformasiya etmək mümkün olduğu kimi, polipredikativ cümləni də kvazipredikativ nöqtəli cümlə şəklinə transformasiya etmək mümkündür. Transformasiya zamanı sadə cümlə müxtəlif tərkiblər, feli sifət, feli bağlama və feli isim tərkibləri hesabına genişləndirilir.

Bir sıra cümlələrin tərkibində işlənən sözlər əlavə nisbi bitmiş informasiya ötürməyə görə yarım predikativ nöqtə kimi çıxış edə bilər. Məsələn, *Mən müəllim işləyirəm* cümləsindəki *müəllim* sözü cümlənin əsas predikativi ilə əlaqəyə girərək əlavə nisbi bitmiş informasiya yaradır. Bu

sadə cümlədəki fikri iki yerə bölmək olur: *Mən işləyirəm* və *Mən müəlliməm*. Cümlədə subyektin müəllim olması faktı, xəbəri vardır. Lakin bu informasiya kvazipredikativ nöqtədə formalaşmışdır və qrammatik baxımdan xəbər deyildir.

Predikativliyin modallıq, zaman və şəxslə səciyyələnməsi həm monopredikativ, həm də polipredikativ quruluşda özünü göstərir. Kommunikasiya prosesində danışan və ya kommunikasiya prosesinin digər iştirakçısı hərəkətin, halın zamanını göstərmək üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edir. Bu, həm qrammatik, həm də leksik vasitələr ola bilər. Leksik vasitələr də müəyyən nitq hissəsinə aid olmaq baxımından qrammatik vasitələrə yaxınlaşır. Sadə cümlələrdə zaman zərfliklərindən nisbətən daha çox istifadə edilir. Çox vaxt bu, özünü hadisə və ya hərəkətin dəqiq zamanını göstərməyin vacibliyindən doğur. Bəzən isə hadisə və hərəkətin zamanı qeyri-müəyyən olur. Bu cür ifadə forması hərəkətlər gələcəklə bağlı olduqda, eləcə də haqqında məlumat verilən hərəkətin dəqiq zamanını qeyd etməyə zərurət olmadıqda üzə çıxır.

Predikasiya predikatların köməyi ilə ifadə olunur. Predikatları onların quruluşlarına (sadə, mürəkkəb) və morfoloji xüsusiyyətlərinə görə (verbal və nominal) təsnif edirlər. Nominal predikatlar Azərbaycan dilində ismin xəbərlilik kateqoriyasına uyğun gəlir. İngilis dilində bu forma «to be» feli ilə adların əlaqələnməsi üzrə formalaşır. *Sən həkimsən. Mən müəlliməm. O, dərzidir*. Bu cümlələr ismi xəbərlər əsasında formalaşmışdır. Predikasiyanın qrammatik ifadə vasitəsi şəxs şəkildədir. İngilis dilində oxşar predikasiya vasitəsi kimi «to be» felinin müxtəlif şəxs formalarından istifadə olunur. *You are a doctor. I am a teacher*. İki dildə predikasiya vasitələrinin və predikativliyin oxşar cəhətləri özünü göstərir. Bununla belə, predikativlik kateqoriyası, predikasiya, predikasiyanın ifadə vasitələri arasında həm oxşar, həm də fərqli cəhətlər aşkara çıxır.

Peredikasiyanın müxtəlif ifadə vasitələri vardır. Belə vasitələrdən biri intonasiyadır. İntonasiya bir sözdən ibarət cümlələrdə xüsusi mahiyyət kəsb edir və predikasiyanın əsas ifadə vasitəsi kimi çıxış edir. İntonasiya söz və söz birləşməsi şəklində quruluşa predikativlik verir. Bundan başqa, adlıq cümlələrin ardıcılığı və onların əhatəsində olan başqa cümlələr modallıq və zaman əlamətlərinin tam formalaşmasına şərait yaradır. Beləliklə, predikativliyin ifadə vasitəsi kimi müəyyən tip sintaktik quruluşda intonasiya çıxış edir.

Predikasiyanın əsas ifadə vasitələrindən biri də felin predikativ formalarıdır. Felin predikativ və ya şəxs formaları şəxsi, kəmiyyəti, şəkli və zamanı ifadə edir. Predikasiyanın ifadəsində zaman kateqoriyası da aparıcı

mövqeyə malikdir. Bu kateqoriya şəkil kateqoriyasından daha az işləkdir. Kateqoriya yalnız xəbər şəkli ilə məhdudlaşır. Xəbər şəklində üç zaman (indiki, keçmiş, gələcək) sistemi dəqiq ifadəsini tapır. Bu üç zaman müxtəlif dillər üçün eynidir. Ancaq hər zamanın özünün müxtəlif formaları mövcuddur. Bəzi dillərdə belə formaların sayı az olduğu halda başqa dillərdə çoxluq təşkil edir.

Predikativliyi formalaşan predikatlar özləri müxtəlif növlərə bölünür.

İngilis dilində sözdəyişdirici morfoloji vasitələrin köməyi ilə ifadə olunan predikativliyin növləri nəzərə alınmazsa, predikatları altı əsas qrupa bölmək olar: 1) hərəkət bildirən predikatlar; 2) proses bildirən predikatlar; 3) hal-vəziyyət bildirən predikatlar; 4) keyfiyyət bildirən predikatlar; 5) əlaqə bildirən predikatlar; 6) bir məsafədə, bir yerdə yerləşməni bildirən predikatlar.

Bu qruplar arasında da müəyyən əlaqələr vardır. Məsələn, hal-vəziyyət və hərəkət bildirən predikatlar əlamətlərinə görə bir-birindən həm fərqlənir, həm də müəyyən nöqtədə bir-birinə yaxınlaşır. Hal-vəziyyət bildirən predikatlar hərəkət və proses bildirən predikatlardan, hər şeydən əvvəl kəmiyyətə görə fərqlənir. Hal-vəziyyət bildirən predikatların subyektləri məchul halın xüsusiyyətlərini qəbul edir. Hal-vəziyyət həmişə özünün subyektinə əsaslanır. Bu da vəziyyət və keyfiyyətə yaxınlaşır. Hərəkətlə vəziyyət, proses arasındakı oppozisiya bir sıra predikatlarda özünü aydın göstərir.

Əlaqə predikatı başqa predikat növlərindən ancaq əlaqə bildirməsi, yer bildirən predikat ancaq yer bildirməsi ilə seçilir. Lakin belə predikatlar ingilis dilində keyfiyyət və hal-vəziyyət bildirən predikatlara qarşı qoyulur (müqayisə edək: *depend /be dependent, take an interest / be interested; to live / be alive; exist/be in existence*). Əlaqə mənasında olan predikat, adətən özünün subyekcini əsas kimi səciyyələndirir. Əksinə, hərəkət və hal-vəziyyət bildirən predikatlar məchulluq əlaməti olan subyekt qəbul edir.

Məkan bildirən predikatlar bəzi sahələrdə məkanda yerləşmənin davamlılığını, müddətini xarakterizə edən zərflərlə birləşir. Məsələn, *He was happily at work* (O, işdə xoşbəxt idi) cümləsində «at work» birləşməsinin məkani mənası «happily» zərfi ilə birləşərək xoşbəxtliyin yerini, məkanını göstərir.

Predikatların növləri özləri də ayrılıqda yarımqruplara bölünür. Məsələn, proses və hərəkət bildirən predikatlar bir tərəfdən hüdudlu, digər tərəfdən hüdudsuz, ani və davamlı kimi hissələrə də bölünür. Bundan başqa, hərəkət bildirən predikatlar arasında elə predikatlar da vardır ki, onlar təkcə hərəkətin xüsusiyyətini bildirmir. Məsələn, *to rule* (idarə etmək)

feli. Bu sinfə mənsub olan sözlər hərəkəti ümumiləşdirmək xarakteri daşıyır.

Predikativlik dil tarixi boyunca qeyri-stabil kateqoriya kimi özünü göstərir. Hər bir qrammatik kateqoriya kimi, o da tarixi baxımdan dəyişkən kateqoriyadır. Bununla əlaqədar belə bir fakt diqqəti çəkir. Müasir roman dillərinin tipoloji səciyyərlərindən biri kimi tabeli mürəkkəb cümlələrin ixtisarı və sadələr cərgəsinə keçməsi meyli müşahidə edilir. Bu da tabeli mürəkkəb cümlənin mənasının felin təsriflənməyən formaları: infinitiv, feli bağlama, feli sifət, vasitəsilə verilməsindən yaranır.

Modallığın ifadə vasitələrinin sayı dildən-dilə dəyişsə də, əsas sinifləri olan prosodik, leksik və qrammatik vasitələr bütün dillər üçün eyniyyət təşkil edir. Modallıq kateqoriyasının mühüm ifadə vasitələrindən biri məhz modal sözlərdir. Azərbaycan və ingilis dillərində modal sözlər sahəsində birbaşa təmas nöqtələri olmasa da, həmin dillərin modal sözlərinin əsas sinifləri bir-birinə uyğun gəlir.

Modal sözlər arasında əksmənalılıq və yaxınmənalılıq münasibətləri tez-tez özünü büruzə verir. Bundan başqa, modal sözlərin bir qismi özlərinin sözdüzəltmə motivini saxlamış, bir qismi isə öz motivini itirmiş sözlərdir.

Dildə işlənən bir sıra ifadələr vardır ki, onlar mübtəda və xəbərdən ibarət sadə müxtəsər cümlələrdir. Lakin üslubun tələbinə görə onlarda xəbər şəkilləri ixtisara düşür, belə ki, zahiri qrammatik formalaşma aradan çıxmışdır. Belə cümlələrdə yanaşı duran iki sözün cümlə kimi çıxış edərək fikir ifadə edə bilməsi yenə də modallığın sayəsində gerçəkləşir.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində modal fellər qrupu vardır ki, bu fellər modallığı ifadə etmək üçün geniş istifadə edilir. Doğrudur, Azərbaycan dilində də bir neçə fəldə moodallıq bildirmə imkanları vardır. Buna baxmayaraq, ingilis və Azərbaycan dillərində modallıq bildirən fellərin sayı eyni deyildir. İngilis dilində modal fellərin sayı təxminən 10-12-dir. Azərbaycan dilində modallığa yaxın mənada işlənən yalnız iki fel vardır: bilmək və bacarmaq. Lakin həmin fellərin modal mənə ifadə etmək qabiliyyəti çox deyildir. Üstəlik, “bacarmaq” feli əsas fellərlə işləmə bilmir. Belə bir xüsusiyyət istəmək felində özünü göstərir. İngilis və başqa Avropa dillərindəki modal fellərin ifadə etdiyi mənələrə Azərbaycan dilində fel kateqoriyalarının bəzi şəkilləri müvafiq gəlir. Bu dildəki “bilmək” felinin modal mənası onun əsas yox, ikinci mənasıdır.

Will, shall, may, might, can, could, must, ought to, should, would, used to, need» kimi köməkçi, yaxud yardımçı fellər əsas fellərlə birləşmədə zaman və şəkil çaları ifadə etmək üçün işlənir. Köməkçi fellərin əsas

fellərlə birləşməsi feli ifadələr (frazalar) və yaxud feli cərgələr (silsilələr) deyilən heyətlər yaradır.

İngilis və Azərbaycan dillərində onun ifadə vasitələri kateqorial baxımdan bir-birinə müvafiq gəlmir. Bunlar ingilis dilində modal fellər və Azərbaycan dilində felin modallıq bildirən (arzu, lazım, vacib və bacarıq) şəkilləri, bəzi zaman formalarıdır.

Modal mənə təkcə ayrı-ayrı sözlərlə deyil, onların leksik-sintaktik əhatəsi ilə də ifadə olunur. Bundan başqa, modallıq kateqoriyası dildən xaric gerçəklik, dil kateqoriyalarının funksional rəngarəngliyi və ünsiyyətin xüsusi məqsədlərinin kəsişməsi, çarpazlaşması yolu ilə təmin olunur.

Shall feli aşağıdakı modal mənalari ifadə edir: 1) ikinci və üçüncü şəxslərdə işlənən *shall* feli *vəd*, *hədə-qorxu* və *xəbərdarlıq* mənasını ifadə edir. Məs., You shall have my answer tomorrow «Sən mənim cavabımı sabah alacaqsan (vəd)». Birinci və üçüncü şəxslərlə əlaqədar shall sual cümlələrində danışanın müraciət etdiyi şəxsdən göstəriş, buyruq gözlədiyini ifadə edir. Sual məqamında işlənən shall felinin başqa bir mənası zərurət, vacibliylik bildirməkdir: Shall I come and fetch you «Mən gəlib sizi tapmalıyam?»

İngilis dilində will və would felləri həm tam predikasiya vasitələri, həm də modal fellər kimi işlənir. Will feli bu məqamda əsas (müntəzəm – «regular») fel kimi işləyə bilər (wills, willed). O, bu məqamda «özünü biruzə vermək (göstərmək)», «əmr etmək», «məcbur etmək», «tələqin etmək» mənasında işlənir.

Modallığın ifadə prosesində intonasiya da müəyyən funksiya daşıyır. İntonasiya mənə əlaqələrinin müəyyənləşməsində mühüm rola malikdir.

Aparılmış təhlil göstərir ki, ingilis və Azərbaycan dillərində predikativliyin və modallığın ifadə vasitələrində həm oxşar, həm də fərqli cəhətlər vardır.

Aparılan tədqiqatdan aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Hər bir cümləyə predikativlik, gerçəkliyə aidlik xüsusiyyəti xasdır. Predikativlik fikir bildirmə və formalaşdırma vasitəsi rolunda çıxış edir, hökmün subyektini və obyektini kimi iki komponentinin qarşılıqlı münasibətindən doğur.

2. Modallıq danışanın deyilən fikrə və bu fikrin mənasının gerçəkliyə münasibətinin müxtəlif qrammatik, eləcə də leksik vasitələrlə ifadəsidir. Leksik üsulla modallığın ifadəsi zamanı modal sözlərdən istifadə edilir. Qrammatik yolla modallığın ifadəsi isə felin şəkillərinin köməyi ilə yaranır. Modallıq dil sisteminin müxtəlif səviyyələrində özünü göstərir.

3. İstər müasir Azərbaycan, istərsə də ingilis dilində sadə cümlə monopredikativ struktur-semantik tamdır. Hər iki dil üçün daha qədim dövrdə tam predikativ nöqtələrə malik quruluşdan kvazipredikativ nöqtələrə malik quruluşa, oradan da monopredikativliyə doğru inkişaf özünü göstərir.

4. Azərbaycan dilində olduğu kimi, ingilis dilində də sadə cümlələr (simple sentences) təkterkibli (one-member) və cüttərkiibli (two-members) olur. Hansı üzv əsasında formalaşmasından asılı olmayaraq bu cümlələrə predikativlik xasdır. Azərbaycan və ingilis dillərində cüttərkiibli cümlələrdə predikativliyin ifadəsinə morfoloji kateqoriyalar (şəxs, zaman və şəkil) xidmət edir.

5. Azərbaycan və ingilis dillərində ümumi şəxsli, qeyri-müəyyən şəxsli və şəxssiz cümlələrdə predikativlik cümlənin əsasını təşkil edən söz və ona qoşulan şəxs, zaman, şəkil əlamətləri ilə ifadə edilir. Söz-cümlələrdə və adlıq cümlələrdə isə şəxs, zaman və şəkil əlamətləri olmur, xüsusi bitmiş intonasiya və mətn onlara bitkinlik verir.

6. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində ismi xəbərlilik cümlənin formalaşmasında «to be» felinin şəxs formalarının iştirakı zəruridir. İngilis dilində həm şəxs əvəzliyi, həm də şəxs əlamətini bildiren *to be* forması cümlədə mütləq istifadə olunur.

7. Sadə cümlə monopredikativ struktur-semantik quruluşdur. Mürəkkəb cümlə belə monopredikativ struktur-semantik quruluşların birləşməsi nəticəsində yaranır və beləliklə, mürəkkəb cümlədə bir deyil, birdən artıq predikativ mərkəz, predikasiya qütbləri olur. Kvazipredikativlik, yarım predikativlik, polipredikativlik, təkrar predikativlik belə nöqtələrin varlığı ilə bağlıdır.

8. Yarım predikativ əlaqə yalnız cümlənin bu və ya digər üzvünü formalaşdırmır. Bu əlaqə həmin ikinci dərəcəli üzvü həm sintaktik funksiyasına, həm də mənasına görə daha avtonom, daha müstəqil edir. Yarım predikativ əlaqə predikativ münasibətə transformasiya oluna bilən tabelilikdir.

9. Həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində feli sifət, feli bağlama və feli isim tərkibləri əsas fellə ifadə olunan hərəkət barədə əlavə informasiya verir.

10. Predikasiyanın ifadəsində zaman, intonasiya aparıcı kateqoriyalardandır.

11. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində modal fellər qrupu vardır ki, bu fellərdən modallığın ifadəsində geniş istifadə edilir. Azərbaycan dilində modallığa yaxın mənada işlənən yalnız iki fel vardır:

bilmək və bacarmaq. Avropa dillərindəki modal fellərin ifadə etdiyi mənalara Azərbaycan dilində fel kateqoriyalarının bəzi şəkilləri müvafiq gəlir.

Dissertasiya mövzusunə dair aşağıdakı məqalələr çap edilmişdir.

1. Sadə cümlədə predikativlik - AMEA. Nəsimi adına Dilçilik institutu "Dilçilik məsələləri", Bakı, 2005, №1(2), səh. 21-24.
2. Dilçilikdə modallıq problemi - AMEA Folklor institutu, "Sədə" Bakı, 2005, №14, səh. 177-180.
3. Cümlə daxilində predikativlik – modallıq münasibətləri - AMEA aspirantların elmi konfransının materialları, "Elm", Bakı, 2006, №2 səh.220-225.
4. Predikativlik haqqında - AMEA. M.Füzuli adına Əlyazmalar institutu. "Filologiya məsələləri", Bakı, 2008, № 7, səh. 64-71.
5. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın leksik ifadə vasitələri - AMEA aspirantların elmi konfransının materialları,"Elm", Bakı, 2008, səh. 512-514
6. Predikasiya və onun ifadə vasitələri - AMEA.M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,"Filologiya məsələləri", Bakı, 2009, N:4, səh. 194-203.
7. Müxtəlif sistemli dillərdə predikativliyin təkamülü - AMEA.M.Füzuli adına Əlyazmalar institutu, Filologiya məsələləri, " Elm və Təhsil". Bakı, 2009, №11, səh. 104-116.
8. İngilis və türk dillərində modallıq - Kültür Evreni. Uluslararası Sosial Bilimler Dergisi, Ankara, 2009, №2, səh. 467-474.
9. Söz birləşmələrində predikativlik xüsusiyyətləri. Gənc tədqiqatçıların ümumrespublika elmi konfransı. Qafqaz Universiteti. Bakı, 06-07 may 2010, səh. 554-556.
10. Azərbaycan və ingilis dillərində təktərkipli və cümlədə predikativlik - Azərbaycanşünaslığın Aktual Problemləri II Beynəlxalq elmi konfransın materialları. I hissə 4-7 may, Bakı – Gəncə, 2011, səh.26-33

Аббасова Эльнара Микаил кызы

**Предикативность и модальность в азербайджанском
и английском языка**

**(на основе материалов Азербайджанского
и английского языка)**

Резюме

В диссертации проводится сравнительный анализ предикативности и модальности на азербайджанском и английском языке. В ней дается научное объяснение полипредикативности, квазипредикативности и полупредикативности к другим подобным понятиям. В работе раскрывается содержание этих понятий на основе конкретных примеров. Классификация в диссертации предикативных конструкций на основе типов предложений является ее научной новизной.

В диссертации дается лингвистическое описание понятий предикативность и модальность. В ней изучается взаимодействие предикативности и модальности в Индоевропейском языкознании и тюркологии, а также в азербайджанском языкознании. Это позволяет внести некоторую ясность в спорные вопросы по этой проблематике. Также в работе исследуется вопрос предикативности в словосочетаниях. В ней показано некоторая ясность в вопросах предикативности и модальности в простом предложении. Этот вопрос исследован на основе разных типов сложносочиненных и сложноподчиненных предложений.

Изучаются средства выражения предикативности и модальности, проводится сравнение предикативности и модальности на основе материалов азербайджанского и английского языка, а также определяются их схожие и отличительные черты. На основе двух языков проводится сравнительный анализ глагольных форм, которые являются одним из средств выражения модальности.

Результаты исследования могут быть использованы для создания современных научно-теоретических, нормативных грамматик и определения различных лингвистических универсалов, связанных с синтаксической семантикой и категорией предикативности. Результаты исследования также могут быть полезны для создания учебно-методологических пособий.

Elnara Michael Abbasova

Predictability and modality in Azerbaijan and English languages

(On the base of materials of Azerbaijan and English languages)

Summary

In this dissertation carried out comparative analysis of predictability and modality in the Azerbaijan and English languages. There have given a scientific explanation of poly predictability, quasi predictability and semi predictability and other similar notions. In this dissertation discovered the contents of these notions on the base of concrete examples. Classifications of predicative constructions of this thesis on the base of scientific novelty are types of sentences.

In this thesis has given linguistic description of predictability and modality notions. There studies interaction between predictability and modality in Indo-European linguistics, Turkology and also Azerbaijan science of language. It also allows carrying out some clarification of disputable issues on these subject matters. There have showed some clarity on issues of predictability and modality in similar sentences. This problem investigated on the base of different types of compound and complex sentences.

Here studies expressing means of predictability and modality lead on comparison of predictability and modality on the base of materials of Azerbaijan and English languages and also identifies similar and distinctive draws between lines. On the base of two languages carried out comparative analysis of verb forms that it is one of the expressing means of modality.

The results of investigation can be used for creation of modern scientific, theoretical, normative grammars and for comparative different linguistic universals connecting with the syntactic, semantic and category predictabilities. At the same time the results of investigation may be useful for creating of educational and methodological textbooks.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ им. НАСИМИ**

На правах рукописи

ЭЛЬНАРА МИКАИЛ кызы АББАСОВА

**ПРЕДИКАТИВНОСТЬ И МОДАЛЬНОСТЬ
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ
ЯЗЫКАХ**

**(на основе материалов Азербайджанского
и английского языка)**

10.02.19 – Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

Диссертация на соискание ученой степени
доктора философии по филологическим наукам

БАКУ – 2011